

ROMA KLASİK HUKUK DÖNEMİ'NDE MAL REJİMİ

Dr. Haluk EMİROĞLU*

GİRİŞ

Evlilik ilişkisinin kurulmasıyla eşlerin sahip oldukları malların, mülkiyet ve yönetiminin karı ve kocadan hangisine ait olacağı; bu malları kimin kullanacağı; mallardan ve malların gelirlerinden kimin hangi oranda yararlanacağı; mallar dolayısıyla doğan sorumlulukların hangi oranda ve kime ait olacağı; evlilik sona erdiği zaman malların nasıl paylaşılacağı gibi sorunların düzenlenmesi için kanunkoyucu tarafından yaratılan sisteme, mal rejimi denilmektedir. Roma Hukuku'nun değişik dönemlerinde mal ayrılığı ve mal birliği rejimleri uygulanmıştır. Klasik Hukuk Dönemi'nde uygulanan mal ayrılığı rejimi, her eşin malının kendisine ait olması, diğer bir ifadeyle eşlerden her birinin kendi malları üzerinde mülkiyet, yönetim ve yararlanma haklarına sahip bulunması esasına dayanırdı. *Iustinianus* Dönemi'nde uygulanan mal birliği rejiminde ise, evlilik birliği içinde değerlendirilen malların (birlik malları) mülkiyetinde ayrılık, fakat mallardan yararlanma ve yönetim bakımından birlik kuralı geçerliydi. Birlik malları, eşlerin evlenmeden önceki malları ile evlilik süresince kazanmış oldukları mallardan oluşurdu. Ancak, karı-kocanın şahsi malları, birlik malları içinde değerlendirilmezdi.

Klasik Hukuk Dönemi'nde ki mal rejiminin açıklanabilmesi için, kadınlar üzerinde *manus* kurmak amacıyla kullanılan, *conventio in manum* işlemi ile evlilik, evlilik ilişkisinin sona ermesi ve *dos* kurumunun, eşlerin malvarlığını ilgilendiren yönleri bakımından ele alınması gerekir.

I. *Manus* Altına Giren Kadının Malvarlığı Durumu

Roma ailesi (*familia*), *ius civile*'ye göre, aynı baba egemenliği (*patria potestas*) altında bulunan kimselerden oluştuğu için, evli kadın, kocasının ya da kocası da egemenlik (*potestas*) altında ise, onun aile babasının (*pater familias*) egemenliği altına girmezse, kocasının ailesi dışında kalıyordu. Bu sakınca, evli kadının kocasının ya da kocasının aile babasının egemenliği

---

(*) Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Roma Hukuku Anabilim Dalı Araştırma Görevlisi

altına girerek, kocasının ailesine katılmasıyla gideriliyordu. Aile babası statüsünde olan kocanın egemenliği altına giren evli kadın, kocasının *filia familias*'ı (kız aile evladı) olurken, kocası *filius familias* (erkek aile evladı) statüsünde olan evli kadın ise, kocasının aile babasının, *filia familias*'ı olarak, bir anlamda kocasının kızkardeşi oluyordu. Her iki durumda da kadın üzerinde kurulan egemenliğe *manus*, sadece kadımlar için yapılabilen hukuki işleme de *conventio in manum* deniyordu.¹ Kadın evlenmeden de *manus* altına girebileceği için, bu anlamda *manus*, hukuki sonuçları bakımından, evlat edinmenin bir türü olan *adoptio* niteliğinde görülürdü.²

Eski Roma Hukuku'nda, kadının kocasının ailesine katılması anlamını taşıyan *conventio in manum* işlemi, evlenme ile birlikte de yapılabiliirdi. Ancak, Romalılar, *manus* ile evlenenler (*cum in manum conventione*) ve *manus*'suz evlenenler (*sine in manum conventione*) ayrımını, evlilik kurumunun türleri bakımından yapmamışlardı.³ Çünkü, Roma Hukuku'nda evlenmenin sadece tarafların iradesine (*consensus*) dayanan tek bir şekli vardı. *Manus* ise, doğrudan evlenme kurumu ile ilgili bir hukuki işlem olmayıp, kadının özellikle malvarlığı bakımından, kocasının ailesine katılması anlamını taşırdı.⁴

A. Manus Altına Alman Sui Iuris Kadının Durumu

Hakkında *conventio in manum* işlemi yapılan kadın, işlemin yapılmasından önce *sui iuris* olarak ayrı bir malvarlığına sahip olsa bile, *alieni iuris* statüsüne geçerek, hak ehliyetinden yoksun kalacağından, haklara ve borçlara sahip olamazdı. Böylece *alieni iuris* olan kadının, işlemin yapılmasıyla, kocasına geçen malvarlığından ayrı bir mal varlığı olamayacağından, mal ayrılığı rejiminden de söz edilemezdi. Ancak, *conventio in manum* işleminin evlilik ile birlikte yapılmasıyla, kocanın mülkiyet hakkını kazandığı *dos* konusu eşya üzerinde, *manus*'un sona ermesi durumunda, *sui iuris* olan kadın için doğan talep hakkı varlığını sürdürürdü.

¹ KARADENİZ-ÇELEBİCAN, Ö.: Roma Hukuku, Ankara 2000, s.164-165; VILLERS, R. (Çev.: TAHIROĞLU, B.): Roma Hukukunda Cumhuriyet Devri Sonuna Kadar Kadının Hukuki Durumu, İÜHFİM, 1974, C. XXXIX, s.429; ARJAVA, A.: Woman and Law in Late Antiquity, Oxford 1996, s.94; BURDICK, W. L.: The Principles of Roman Law and Their Relation to Modern Law, Newyork 1938, s.220-221; KASER, M. (Çev.: DANNENBRING, R.): Roman Private Law, Durban 1965, s.60; MUIRHEAD, J. S.: An Outline of Roman Law, Glasgow 1947, s.72-73; NICHOLAS, B.: An Introduction to Roman Law, Oxford 1962, s.82.

² *Gai. Ins.* 2. 139: "Idem iuris est, si cui post factum testamentum uxor in manum conueniat, uel quae in manu fuit, nubat."

Gai. Ins. 2. 139: "Evli bir kadın, daha önce vasiyetname yapmış olan birinin *manus*'u altına girerse veya *manus* altında olan bir kadın evlenirse, aynı hükümler uygulanır."

³ DI MARZO, S. (Çev.: UMUR, Z.): Roma Hukuku, İstanbul 1954, s.158.

⁴ VOLTERRA, E.: *Consensus Facit Nuptias. Utrumque Ius*, S.5, s.44; AYİTER, K.: Roma Hukuku Dersleri, Aile Hukuku, B.2, Ankara 1963, s.8.

B. *Manus* Altına Alınan *Alieni Iuris* Kadının Durumu

Conventio in manum işleminin yapılmasıyla *manus* altına giren kadın daha önce *alieni iuris* ise, işlemin yapılması ile birlikte, kocası aile babası ise kocasının, aile evladı ise, kocasının aile babasının egemenliği altına gireceğinden, *alieni iuris* olma statüsü değişmezdi. Sadece, farklı bir aile babasının egemenliği altına girdiğinden, daha önce hak ehliyetinden yoksunluğu sebebiyle ayrı bir malvarlığına sahip olamayan kadının, bu durumda da ayrı bir malvarlığına sahip olması mümkün değildi. Bu durumda da, kadının aile babası veya üçüncü kişiler tarafından verilen ve kocanın mülkiyet hakkı kazandığı *dos* konusu eşya üzerinde, evliliğin ortadan kalkması durumunda doğacak olan talep hakkı, *dos* veren kimse için varlığını sürdürürdü.⁵

Manus'un hukuki sonuçları, Roma toplumunun değişen sosyo-ekonomik yapısıyla bağdaşmamaya başlayınca, Klasik Hukuk Dönemi'nin sonlarından itibaren *conventio in manum* işlemi daha az yapılır oldu. Bu durumda da evli kadın, *ius civile*'ye göre, kocası ve çocuklarıyla hısım sayılmıyor, aralarında *agnatio* kurulmuş olmuyordu. Evli kadın ancak, *praetor*'un kan bağına (*cognatio*) tanıdığı hukuki sonuçlardan yararlanabiliyordu. *Iustinianus* Dönemi'nde kan hısımlığının hukukten tanınan tek hısımlık durumuna gelmesinden sonra, artık kadının kocası ve çocuklarıyla ilişkilerinde *manus*'un kurulmasının hiç bir önemi kalmadı.⁶ Böylece, kaynağını XII Levha Kanunu'nda bulan *manus*'un kurulması için yapılan *conventio in manum* işleminden beklenen hukuki yarar, *Iustinianus* Dönemi'nde ortadan kalkınca, söz konusu hukuki işlem de uygulanmaz oldu.

II. Mal Ayrılığı Rejimi

A. Evlilik İlişisinin Kurulması ve Sona Ermesi

Roma Hukuku'nda evlenme, erkek ve kadının iradelerinin, ilahi ve beşeri hukuk kuralları bakımından ortak bir yaşam sürme konusunda birleşmesiydi.⁷ Evlilik ilişkisi, sadece tarafların iradelerinin uyuşması ile kurulurdu (*consensus facit nuptias*). Ancak, Klasik Hukuk Dönemi'nde *consensus*, evliliğin kurulduğu anda ve evlilik süresince de aranırken,

⁵ KASER, s.250; BURDICK, s. 225; NICHOLAS, s.82; MUIRHEAD, s.72-73.

⁶ KARADENİZ-ÇELEBİCAN, s.165.

⁷ D. 23. 2. 1 (MODESTINUS *libro primo regularum*): 'Nuptiae sunt coniunctio maris et feminae et consortium omnis vitae, divini et humani iuris communicatio.'

D. 23. 2. 1 (MODESTINUS *libro primo regularum*): 'Evlilik, kadın ile erkeğin iradelerinin kutsal ve insansal hukuk kuralları bakımından, tüm bir hayat boyunca ortak bir yaşam sürmek için birleşmesidir.'

Iustinianus Dönemi'nde ise, sadece evlilik ilişkisinin kurulduğu andaki *consensus* yeterli görülmeye başlandı.⁸ Evlenme, subjektif unsur olan tarafların evlenme iradesi (*affectio maritalis*) ile objektif unsur olan eşlerin toplum içinde karı-koca olarak görülmesi (*honor matrimonii*) şartlarının gerçekleşmesi ile kurulur ve devam ederdi.⁹

Roma'da evlenme kurumu monogamdi. Nişanlanma ve evlenmenin şekle bağlı olmaması, bu kurumların ispatını zorlaştırmakla birlikte, boşanma, ölüm veya evlenme ehliyetinin (*conubium*) ortadan kalkması ile evlilik ilişkisinin sona erdiği kabul edilirdi. Boşanma iradesi beyan edilmeden kurulan ikinci ilişki ise, zina suçunu oluşturan *concubitus* durumu olarak nitelendirildiğinden, cezalandırılırdı.¹⁰ İkinci evlilik ilişkisinin, bazı durumlarda birinci evlilik ilişkisini sona erdirdiği durumlar da mevcuttu. Eğer kadın, uzun zaman ahlaka aykırı fiiller işlemeyen beklemiş ve toplumda ilk eşinden boşandığına ilişkin bir yargı oluşmuşsa, ikinci evlilik ilişkisini kuran kadın, geçerli bir evlilik yaptığından, zina suçu işlediği gerekçesiyle cezalandırılmazdı. Ancak, kadın başka bir evlilik yapmak için kocasını ölmüş gibi gösterirse, zina suçu oluşurdu.¹¹

B. Mal Ayrılığı Rejiminin Uygulanması

Evlilik birliği içinde *sui iuris* kadın, evlenmeden önce sahip olduğu malvarlığını evlendikten sonra da korur, yönetir ve gelirlerinden faydalanırdı. *Alieni iuris* kadın ise, evlenmeden önce de olduğu gibi, malvarlığına sahip olamazdı.

Klasik Hukuk Dönemi'nde, *conventio in manum* yapılmadan kurulan evlilik ilişkilerinde uygulanan mal rejimi, mal ayrılığıydı. Bu durumda, evlenen *sui iuris* kadının mal varlığı ile kocasının veya kocası aile babası egemenliği altında ise aile babasının mal varlığı birbirinden ayrı olarak değerlendirilirdi. Eşler, kendi malları üzerinde tek başlarına tasarruf edebilirlerdi. Kadın, *alieni iuris* ise, bir tarafta kocasının mal varlığı, diğer tarafta kadının aile babasının malvarlığı bulunurdu. *Sui iuris* kadın, malvarlığını bizzat yönetebileceği gibi, *mandatum* (vekalet sözleşmesi) veya *locatio conductio operarum* (hizmet sözleşmesi) ile söz konusu hakkını, herhangi bir üçüncü kişiye veya kocasına devredebilirdi.¹²

⁸ AYİTER, K.: *Klasik Roma Hukukunda Dos'un Tesisi*, Ankara 1958, s.8-9; SCHULZ, F.: *Classical Roman Law*, Oxford 1996, s.111.

⁹ AYİTER, Aile, s.7-8; TALAMANCA, M.: *Istituzioni di Diritto Romano*, Milano 1990, s.132, 140-154.

¹⁰ DI MARZO, s.157; BURDICK, s.231.

¹¹ D. 48. 5. 12. 13 [12] (*ULPIANUS libro primo de adulteriis*).

¹² GAUDEMET, J. (Çev.: TAHİROĞLU, B.): *Roma İmparatorluğunda Kadının Hukuki Durumu*, M.H.A.D. 1972, C.6, S.9, s.216.227; LEAGE, B. W.: *Roman Private Law*, London

C. Eşler Arasında Uygulanan Bağış Yasağı

Evlenmenin hükümlerinden biri de, eşler arasında uygulanan bağış yasağıydı (*donationes inter virum et uxorem*). *Augustus* kanunları içinde düzenlenmiş olan bu yasağın amacı, iyiniyetli eşin diğer eş yararına malvarlığını kaybetme tehlikesini önlemek ve evlilik kurumuna menfaat ilişkisini sokmamaktı. Bağış yasağının sınırı, eşlerden birinin diğer eş aleyhine zenginleşmesini önlemek olduğundan, sıradan hediyeler ile ölüme bağlı ve boşanma sırasında yapılan bağışlamalar, kuralın istisnalarını oluştururdu.¹³

Klasik Hukuk Dönemi'nde, *Quintus Mucius Scaevola*'nin karinesine (*praesumptio muciana*) göre, kadının, evlilik içinde kazandığı malların kaynağını gösterememesi durumunda, bunların kendisine kocası tarafından bağışlanmış olduğu kabul edilirdi. Bu durumda, karinenin aksini ispat edemeyen kadın, evlilik süresi içinde kazandığı tartışmalı malvarlığını, evlilik ilişkisinin sona ermesi durumunda kocasına vermek zorunda kalırdı.¹⁴

D. Kadınların Vesayet Altına Alınması

Klasik Hukuk Dönemi'nde *sui iuris* kadınlar, yaşlarına bakılmaksızın vesayet altına alınırlardı. Kadının, hukukî işlem ehliyetinin kısıtlı olması nedeniyle gündeme gelen, vesayet kurumunun amacı, kadının malvarlığının aile yararına korunması olarak ifade edilirdi. Ancak, vesayet kurumunun, *manus* gibi kadınlar üzerinde egemenlik kurulmasını sağlamak için kullanılması, söz konusu kurumun hukukçular tarafından eleştirilmesine sebep oldu. Bu eleştiriler sonucunda, dönemin ortalarından itibaren, malvarlığını bizzat yönetme hakkını kazanan kadın, sadece *mancipatio* gibi *ius civile* işlemlerini yapabilmek için vasisinin *auctoritas*'ına ihtiyaç duymaya başladı. Kadınların vesayet altına alınması hükümlerini hafifletmeye çalışan Klasik Dönem Hukukçuları, kocanın, vasiyetname ile *manus* altındaki karısına kendi vasisini seçme hakkını vererek, kadının iradesiyle vasinin bir çok defa değiştirilmesine (*optio plena*) imkan sağladılar. *Augustus* tarafından getirilen, üç çocuklu *sui iuris* kadınlar ile dört çocuklu azatlı köle kadınların, vesayet altına alınamayacağı hükmünden¹⁵ sonra, İmparator *Claudius*, kadınlar üzerindeki *agnatio* hısımlarının vesayetini de sona erdirdi. Bu dönemde, *auctoritas* zorunluluğunun, şekle bağlı *ius civile* işlemleri için geçerliğini

1942; s.104; NICHOLAS, s.87-88; BURDICK, s.229; KASER, s.249; SCHULZ, s.118-119; 131.

¹³ DI MARZO, s.171; ARJAVA, s.136; NICHOLAS, s.81.

¹⁴ D. 24. 1. 51 (POMPONIUS *libro quinto ad Quintum Mucium*); SCHULZ, s.131.

¹⁵ *Gai. Ins.* 1. 194.

sürdürmesinde, değişiklik yapılamadı. Ancak, *Praetor Hukuku* ile *Ius Gentium*'un hukuka kazandırdığı işlemlerin artması ile, *auctoritas* gerektiren *ius civile* işlemlerinin bazılarının ortadan kalkması sonucunda, kadınlar bakımından uygulama alanı gittikçe daralan vesayet kurumunun, M.S. III. yüzyıldan başlayarak ortadan kalktığı kabul edilmektedir.¹⁶

III. Eşlerin Sorumlulukları

A. Kocanın Aile Harcamalarını Karşılama Yükümlülüğü

Mal ayrılığı rejiminde, kadının ve çocukların geçimini sağlamak görevi kocaya aitti. Ancak, mal ayrılığı rejimine rağmen, kocanın karısına bakma yükümlülüğünü yerine getirmemesi durumu, herhangi bir yaptırıma bağlanmamıştı. Kocanın aile harcamalarını karşılamaması durumunda, kadının tek hakkı, eşinden boşanmasıydı. Roma'da kadın, getirdiği *dos* ile kocasının tek başına üstlendiği evlilik harcamalarına (*onera matrimonii*) katkıda bulunurdu. *Alicui iuris* olan veya *sui iuris* olmakla birlikte kendisine ait malvarlığı bulunmayan kadının, evlilik birliğine ait harcamaların karşılanması için getirmesi gereken *dos*, kadının ailesi veya üçüncü kişiler tarafından sağlanırdı.¹⁷ Klasik Hukuk Dönemi'nde, hukuki bakımdan *dos* verme yükümlülüğü bulunmamakla birlikte, bu yükümlülüğün toplumsal değerler açısından varlığına şüphe yoktur. *C.I.C.*'deki bir çok metinde, Kamu hukuku bakımından da değerlendirilen *dos* verme yükümlülüğünün, hukuki değil, ahlaki olduğu vurgulanmaktadır. Ayrıca, sosyal yaşamda, kızına *dos* verebilmek, bir baba için onur meselesi olarak görülmekteydi.¹⁸ Ancak, *Iustinianus Hukuku*'nda, '*quibus cautum est omnimodo paternum esse officium dotes vel ante nuptias donationes pro sua dare progenie*' (kanunlara göre, çocukları için *dos* vermek veya evlenmeden önce bağışlamalar yapmak, babalık görevidir) hükmü getirilerek, bu ahlaki sorumluluk, hukuki bir yükümlülük durumuna dönüştürüldü.¹⁹

¹⁶ ERDOĞMUŞ, B.-TAHİROĞLU, B.: Roma Hukuku Dersleri, İstanbul 2000, s.115-116; DI MARZO, s.199-200.

¹⁷ D. 23. 2. 19 (MARCIANUS libro sexto decimo institutionum): '*Capite trigesimo quinto legis Iuliae qui (liberos quos) 'filias neptesve quas' habent in potestate iniuria prohibentur (ucere uxores vel) nubere, (vel qui dotem dare non volunt) 'per praetorem urbanum vel' ex constitutione Severi et Antonini, per proconsules (praesidesque provinciarum) coguntur in matrimonium 'eas' collocare et dotare.*'

D. 23. 2. 19 (MARCIANUS libro sexto decimo institutionum): '*Lex Julia*'nin otuzbeşinci maddesine göre, egemenliği altındaki çocuklarının evlenmelerine haksız olarak engel olan veya İmparator Severus ve Antoninus'un *constitutio*'suna göre vermeleri gereken *dos*'u vermek istemeyen aile babaları, *proconsulle* veya vilayetlerde *praesides*ler tarafından evlendirmeye ve *dos* vermeye zorlanabilir.'

¹⁸ AYİTER, Aile, s.18.

¹⁹ C. I. 5. 11. 7. 2.

Conventio in manum ile, evliliğin aynı zamanda gerçekleştiği durumlarda da koca, *dos* konusu eşya üzerinde mülkiyet hakkı sahibi olduğundan, söz konusu eşyayı, evin harcamalarını karşılarken kullanırdı.²⁰ *Filius familias* olan kocanın *peculium*'u bulursa da, evin harcamaları aile babası tarafından karşılanacağından, *dos* kendisinin tasarrufuna bırakılırdı. Aile babasının ölümü durumunda, evlilik harcamalarını karşılama yükümlülüğü kocaya geçeceğinden *dos*, muayyen mal vasiyeti (*legatum*) yapılarak kocaya bırakılırdı.²¹ Eşler, *ius civile*'ye göre birbirlerinin kanuni mirasçısı değillerdi. Eşler arasındaki kanuni miras hakkı, ilk kez *Praetor Hukuku* tarafından, eşlerin bütün kanuni mirasçılardan sonra sıraya girmeleri şartıyla kabul edilmişti.

B. *Dos*'un Geri Verilmesi

Klasik Hukuk Dönemi'nde *dos*, *dos* konusu eşyayı veren ile koca arasında yapılan *stipulatio*'dan kaynaklanan *actio ex stipulatu* (*stipulatio* davası) ve *actio rei uxoriae* (kadının malvarlığından doğan dava) ile geri istenebilirdi.

Actio ex stipulatio, koca tarafından *dos*'un geri verileceğine ilişkin olarak yapılan *stipulatio*'ya dayanılarak açılır ve kararlaştırılan şeyin iadesini sağlardı. *Actio ex stipulatu*'nun hukuki dayanağını oluşturan *stipulatio* ile, evliliğin boşanma veya ölümle sona ermesinde ya da her iki durumda da açılabilmesi ve *dos*'un tamamının veya bir bölümünün belirlenen sürede geri verme zorunluluğu düzenlenirdi. Bu dava, dar hukuk davalarından (*iudicia stricti iuris*) olduğu için borçlu, sözleşmede belirlenmiş olan iadenin esas ve şartları ile bağlıydı.²² Ancak, söz konusu hukuki işlemin yapılmaması durumunda doğabilecek hakkaniyete aykırı sonuçları önlemek isteyen *Praetor Hukuku* tarafından, iyiniyet davalarından (*iudicia bonae fidei*) biri olan *actio rei uxoriae* tanımlıydı.

Eşlerin boşanması durumunda, *sui iuris* kadının kendisi, *alieni iuris* kadının ise, örtülü rızası ile babası tarafından, *dos adventicia* ve *dos profecticia* konusu eşyanın geri verilmesi için, *actio rei uxoriae* açılabilirdi. Bu davanın sonucunda kocanın geri verme sorumluluğu malvarlığı ile

²⁰ D. 23. 3. 1 (PAULUS *libro quarto decimo ad Sabinum*): ' *Dotis causa perpetua est, et cum voto eius qui dat ita contrahitur, ut semper apud maritum sit.*'

D. 23. 3. 1 (PAULUS *libro quarto decimo ad Sabinum*): ' *Dos*'un sebebi süreklidir, verenin iradesine uygun olarak daima kocanın gözetiminde kalacak şekilde kurur.'

²¹ AYİTER, Aile, s.16; ARJAVA, s.134.

²² GARDNER, J. F.: *Woman in Roman Law and Society*, London 1986. s.105; LEAGE, s.106; DI MARZO, s.185; VILLERS, s.436.

sınırlıydı.²³ Ayrıca kadın tarafından *dos*'un geri verilmesinin istenmesi durumunda koca, hapis hakkını (*retentio*) kullanarak, geri verme yükümlülüğünden kaçınabilirdi. Evlilik ilişkisi kadının kusuru ile sona ermişse, her çocuk için *dos*'un beşte biri, kadının ahlaka aykırı davranışları nedeniyle sona ermişse, *dos*'un altıda biri veya sekizde biri kocada kalırdı. Bunların dışında, kocanın *dos* konusu mallar için yaptığı harcamalar sebebiyle hapis hakkı (*retentio propter impensas*)²⁴, eşler arasındaki bağış yasağının konusu olan mallar için hapis hakkı (*retentio propter res donatas*) ve karısının kendisinden çaldığı mallar için *dos* konusu eşyaya el koyma hakkı da vardı.²⁵

SONUÇ

Klasik Hukuk Dönemi'nde mal rejimi, eşlerin statülerine göre *manus* ve evlilik kurumu bakımlarından incelenebilir.

Kadınlar üzerinde *manus* kurmaya yarayan *conventio in manum* işlemi sonucunda kadın, kocasının veya kocasının aile babasının egemenliği altına gireceğinden, daha önce *sui iuris* olsa da *alieni iuris* statüsüne geçerdi. Bu durumda, hak ehliyetine sahip olmayan kadının malvarlığı da bulunamazdı. Ancak, *conventio in manum* işleminin evlilik ile birlikte yapılmasıyla, kocanın mülkiyet hakkına sahip olduğu *dos* konusu eşya üzerinde, *manus*'un sona ermesi durumunda, *sui iuris* kadın veya *dos* veren için doğacak olan talep hakkı varlığını sürdürürdü. *Conventio in manum* işleminin yapılmasıyla *manus* altına giren kadın, daha önce *alieni iuris* ise, işlemin yapılmasıyla birlikte kocası aile babası ise kocasının, aile evladı ise kocasının aile babasının egemenliği altına gireceğinden, *alieni iuris* olma statüsü değişmezdi. Sadece, farklı bir aile babası egemenliği altına girdiğinden daha

²³ D. 24. 3. 12 (ULPIANUS libro trigesimo sexto ad Sabinum): 'Maritum in id quod facere potest condemnari exploratum est.'

D. 24. 3. 12 (ULPIANUS libro trigesimo sexto ad Sabinum): 'Koca, ancak malvarlığı oranında mahkum edilebilir.'

Ius. Ins. 4. 6. 37: 'Item si de dote iudicio mulier agat, placet eatenus maritum condemnari debere, quatenus facere possit, id est quatenus facultates eius patiuntur, itaque si dots quantitativ concurrant facultates eius, in solidum damnatur: si minus, in tantum quantum facere potest.'

Ius. Ins. 4. 6. 37: 'Kadın, *dos* sebebiyle dava açarsa kocayı elindeki imkanlar oranında mahkum etmek gerekir. Bu durumda *dos* miktarı onun imkanları kadar ise tamamına mahkum edilir; bu imkanlar daha az ise yapabildiği kadarına mahkum edilir.'

²⁴ Ius. Ins. 4. 6. 37: '...Propter retentionem quoque dots repetitio minuitur: nam ob impensas in res dotales factas marito retentio concessa est, quia ipso iure necessariis sumptibus dos minuitur, sicut ex litoribus digestorum libris cognoscere liceat.'

Ius. Ins. 4. 6. 37: '...Hapis hakkı (*retentio*) da iade edilecek *dos* miktarını azaltır; gerçekten, koca tarafından *dos* konusu eşya üzerinde yapılan harcamalar sebebiyle kendisine hapis hakkı tanınmıştır. *Digesta*'da daha ayrıntılı olarak görüldüğü gibi zorunlu harcamalar için *dos*, ipso iure tenkis edilir.'

²⁵ AYİTER, Aile, s.35; DI MARZO, s.186; GARDNER, s.113.

önce hak ehliyetinden yoksunluğu sebebiyle ayrı bir malvarlığına sahip olamayan kadının, bu defa da ayrı bir malvarlığına sahip olması mümkün değildi. Bu durumda da kadının aile babası veya üçüncü kişiler tarafından verilen ve kocanın mülkiyet hakkı sahibi olduğu *dos* konusu eşya üzerinde, *manus*'un ortadan kalkması durumunda doğacak olan talep hakkı da, *dos* veren kimse için varlığını sürdürürdü.

Conventio in manum işleminin, Klasik Hukuk Dönemi'nin sonlarından itibaren uygulamadan kalkmasıyla, mal rejimi konusunda, evlenme kurumu içinde eşlerin statüsü önem kazanmıştı. Evlilik birliği içinde *sui iuris* kadın, evlenmeden önce sahip olduğu malvarlığını evlendikten sonra da korur, yönetir ve gelirlerinden faydalanırdı. Klasik Hukuk Dönemi'nde, evlenen *sui iuris* kadının malvarlığı ile kocasının veya kocası aile babası egemenliği altında ise aile babasının malvarlığı birbirinden ayrı olarak değerlendirilirdi. Eşler, kendi malları üzerinde tek başlarına tasarruf edebilirlerdi. Kadın, *alieni iuris* ise, bir tarafta kocasının malvarlığı diğer tarafta kadının aile babasının malvarlığı bulunurdu.

Klasik Hukuk Dönemi'nde uygulanan rejim, Romalı hukukçular tarafından mal ayrılığı rejimi olarak isimlendirilmemişse de, söz konusu rejimin hukuki alt yapısının kurulduğu söylenebilir.